

Binnen de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken bestond bij diverse fracties de behoefte de Minister van Buitenlandse Zaken enkele vragen en opmerkingen voor te leggen inzake zijn brief d.d. 9 juni 2017 houdende de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 19 juni april 2017. Tevens zijn voor dit Schriftelijk Overleg geagendeerd:

- Verslag van de Raad Buitenlandse Zaken van 15 mei 2017 (21 501-02, nr. 1748);
- Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 2 juni 2017 inzake de onderhandelingen kernwapenverbod.

De fungerend voorzitter van de commissie,
Omtzigt

De griffier van de commissie,
Van Toor

Algemeen

De leden van de VVD-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 19 juni 2017, het verslag van de Raad Buitenlandse Zaken van 15 mei 2017 en de brief van der regering inzake de onderhandelingen over een kernwapenverbod en de deelname van Kamerleden. De leden van de VVD-fractie hebben hierbij nog enkele vragen en opmerkingen.

De leden van de PVV-fractie hebben enkele opmerkingen en vragen over de geannoteerde agenda, het verslag van de RBZ van 15 mei en de brief over de onderhandelingen voor een kernwapenverbod.

De leden van de CDA-fractie hebben ook enkele vragen en opmerkingen.

De leden van de D66-fractie hebben kennisgenomen van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken en het zeer beknopte verslag van de onderhandelingen in de Verenigde Naties over een kernwapenverbod. Graag willen zij van de mogelijkheid gebruik maken om voorafgaand aan deze Raad over enkele onderwerpen met de Minister van gedachte te wisselen.

De leden van de fractie van GroenLinks hebben kennis genomen van de brieven van de regering. Zij hebben enkele vragen over de agenda van de Raad. Ook willen zij graag de regering vragen stellen over de VN-conferentie voor een kernwapenverbod.

De leden van de SP-fractie hebben ook enkele vragen en opmerkingen.

De leden van de PvdA fractie hebben met instemming kennis genomen van de geannoteerde agenda Raad Buitenlandse Zaken van 19 juni 2017. De leden van de PvdA-fractie hebben nog een enkele opmerking en vraag over de kabinetsinzet bij de brief over onderhandelingen kernwapenverbod.

De leden van de fractie van de ChristenUnie hebben kennis genomen van de geannoteerde agenda voor de RBZ en hebben hierover enkele vragen en opmerkingen.

De leden van de fractie van de Partij voor de Dieren hebben kennis genomen van de inzet van de Minister inzake de onderhandelingen over kernwapenverbod en willen hem graag het volgende vragen en/of meegeven.

Global Strategy

De regering schrijft in de geannoteerde agenda terecht dat de veiligheid binnen de EU onlosmakelijk verbonden is met veiligheid en stabiliteit in onze buurlanden. De leden van de VVD-fractie vragen zich echter af hoe de Minister dit tracht te bereiken met verdere investering in publieksdiplomatie en strategische communicatie. Hoe draagt (verdere) investering in deze middelen – hoe belangrijk ze op zichzelf ook zijn – volgens de Minister concreet bij aan Europees extern beleid?

Zoals bekend zien de leden van de PVV-fractie de verdere bemoeienis van de EU op het gebied van veiligheid en defensie totaal niet zitten. Deze leden zijn dan ook tegen de EU-Battlegroups en de pogingen die nu worden ondernomen om dit reeds mislukte concept verder door te ontwikkelen. In het verslag staat dat Hoge Vertegenwoordiger Mogherini haar eerdere pleidooi voor het gemeenschappelijke financiering van de

EU-Battlegroups herhaalde. Concreet willen de leden van de PVV-fractie weten wat deze plannen de Nederlandse belastingbetaler gaan kosten? Aan welke bedragen denkt Brussel waar het in het verslag gaat over gemeenschappelijke financiering en verbreding van het Athena-mechanisme? Bovenal willen de leden graag horen of, en wanneer, over deze extra financiële middelen een formeel besluit wordt genomen en of Nederland nog formeel om instemming wordt gevraagd? Verderop in het verslag staat dat de EU-Battlegroups wat Nederland betreft kunnen worden ingezet als «bridging force» voor de VN. Kan worden uitgelegd wat precies wordt bedoeld met «bridging force»? En hoe denken de andere EU-lidstaten hierover?

De leden van de CDA-fractie hebben met bezorgdheid kennis genomen van de uitspraak (<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2017/06/03/koenders-de-relatie-met-de-vs-bevindt-zich-op-een-keerpunt>) van de Minister van Buitenlandse Zaken dat we ons in een «keerpunt in de geschiedenis van onze relatie met de VS» zouden bevinden. Hoe definitief ziet de Minister dit? Is er ook nog normalisering van de verhoudingen mogelijk? Natuurlijk zijn er zorgen over de koers van de VS onder president Trump, zoals het besluit om uit het klimaatakkoord van Parijs te stappen. Maar de demissionaire Minister sprak hier wel hele grote woorden. Sprak de Minister namens het hele demissionaire kabinet?

Zoals de CDA-fractie al bij het begrotingsdebat stelde: De EU moet Brexit en de verkiezing van Trump niet aangrijpen voor een «vlucht naar voren». Versterking van het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB) is nodig, maar complementair aan de NAVO – niet ten koste van. De NAVO moet de hoeksteen van het veiligheidsbeleid blijven. De VS roepen Europa juist op om verantwoordelijkheid te nemen, om de defensie-uitgaven fors te verhogen, te investeren in het bondgenootschap, meer te doen in de strijd tegen het terrorisme. Ook als het gaat om geruststellende maatregelen richting Oost-Europese landen en extra troepeninzet in Europa zijn het de Amerikanen die voorop lopen. Het is zorgelijk dat sommige Europese leiders zich verbaal afkeren van president Trump, maar zelf nauwelijks verantwoordelijkheid nemen, terwijl de geopolitieke vakantie toch echt voorbij zou moeten zijn. Deelt de Minister deze opvatting?

De leden van de fractie van GroenLinks vragen of in alle vijf de sporen de taken van de Hoge Vertegenwoordiger (HV) helder zijn afgebakend en of er in de praktijk een duidelijke taakverdeling is tussen de HV en de Europese Dienst voor Extern Optreden (EDEO) enerzijds en de lidstaten anderzijds? Welk standpunt zal de Minister innemen tijdens de Raad over het Europees Defensie Actieplan en het Europees Defensiefonds? Is de Minister bereid om aan de orde te stellen hoe de coördinatie verbeterd kan worden tussen de diplomatieke missies van de lidstaten en de EDEO, zodat meer synergie bereikt kan worden? De Adviesraad Internationale Vraagstukken concludeerde onlangs dat er tot zijn teleurstelling weinig of geen werk van de ambassades van de lidstaten uit handen is genomen. Onderschrijft de Minister deze conclusie? Wordt deze conclusie binnen de Raad gedeeld? Welke vervolgactie is nodig om deze situatie te verbeteren? Wat is het resultaat dat de Minister beoogt met de inzet op «early warning met een focus op early action» voor zowel resilience als integrale benadering van conflict en crises? Hoe zou dit concreet vorm moeten krijgen?

De leden van de SP-fractie hebben ook enkele vragen over de oprichting van een Europees Defensiefonds, dat de Europese Commissie eerder deze maand voorstelde. De Minister komt nog met een uitgebreide reactie hierop, maar in zijn brief is een positieve grondhouding te bespeuren. De

vraag is of dat terecht is. Door dit fonds zou de EU – het project dat ooit begonnen was om onder andere vrede op het continent te handhaven – voor het eerst in haar bestaan rechtstreeks wapens subsidiëren. Kan de Minister een reflectie op de wenselijkheid hiervan geven? Kan de Minister ook aangeven of het klopt dat de Europese Commissie zich bij dit voorstel vooral heeft laten adviseren door grote wapenproducenten?

EU-NAVO

De leden van de VVD-fractie constateren dat in december zowel door de EU als de NAVO op ministerieel niveau voorstellen zijn aangenomen om de samenwerking tussen deze organisaties nader gestalte te geven. De Minister schrijft dat hierover op korte termijn een eerste voortgangsrapportage wordt opgesteld. Kan de Minister aangeven wanneer hij deze voortgangsrapportage wordt verwacht? En wordt deze, al dan niet geannoteerd, met de Kamer gedeeld?

De leden van de CDA-fractie achten het een goede zaak dat de samenwerking tussen de EU en de NAVO nader gestalte krijgt. Deze leden vragen zich wel af in hoeverre hierin Turkije een blokkerende rol speelt. In hoeverre kan invulling gegeven worden aan de «Berlijn-plus» afspraken, waarbij de EU gebruik kan maken van NAVO-faciliteiten? Is uitwisseling van inlichtingen tussen de EU en NAVO nog wel mogelijk vanwege de relatie met Turkije?

De leden van de fractie van GroenLinks delen de tevredenheid van de Minister over de intensievere samenwerking tussen de EU en de NAVO. Op welke wijze komt dit thema aan bod bij de komende Raad? Zijn er voorstellen voor verdergaande samenwerking? Worden er knelpunten besproken in de Raad?

Migratie

De leden van de VVD-fractie constateren dat in de laatste RBZ, blijkens het verslag, uitgebreid is stilgestaan bij (migratie)samenwerking met Afrikaanse landen. In de media verschenen diverse berichten over de resultaten van Europese samenwerking met de Eritrese regering op het gebied van migratie.¹ Ziet de Minister een verband tussen de vermeende opdroging van de Eritrese migratiestroom naar Europa en de reeds gemaakte afspraken? Kan de regering deze berichtgeving beoordelen en aangeven of deze specifieke samenwerking reeds vruchten heeft afgeworpen?

Het valt de leden van de CDA-fractie op dat de Minister niet ingaat op het feit dat nogal wat Afrikaanse landen weigeren mee te werken aan gedwongen terugkeer van hun eigen illegalen en uitgeprocedeerde asielzoekers. Is de Minister bereid te pleiten voor een «naming and shaming» lijst van landen die niet of onvoldoende meewerken, terwijl ze daartoe op basis van het verdrag van Cotonou en de Valetta-afspraken en het gewoonterecht juridisch verplicht zijn? Is hij tevens bereid sancties te bepleiten tegen deze landen?

De leden van de CDA-fractie roepen de Minister ook op om in te gaan op de schriftelijke vragen van de leden Knops, Keijzer en Van Helvert over het bericht dat Nederland op het spoor is van contacten tussen hulporganisaties en smokkelbendes (ingezonden 24 mei 2017). Is de Minister bereid maatregelen te bepleiten, als er inderdaad sprake is van betrouwbare,

¹ Voorbeeld: <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/06/12/stroom-vluchtende-eritreeers-naar-europa-droogt-opeens-op-10980615-a1562603>

geloofwaardige inlichtingen over contacten tussen mensensmokkelaars en schepen van hulporganisaties in de Middellandse Zee? Welke mogelijkheden ziet de Minister om op te treden binnen het mandaat van de maritieme EU-operatie Sophia, dat onder meer gericht is op het systematisch identificeren, in beslag nemen en afvoeren van schepen of vaartuigen die gebruikt worden voor mensensmokkel en/of -handel, dan wel hiervan verdacht worden? Is de Minister bereid een en ander te adresseren in EU-verband?

Voor wat betreft de externe aspecten van migratie die aan de orde zullen komen, willen de leden van de fractie van de ChristenUnie graag van de Minister weten welke lessen hij meeneemt uit de vierde voortgangsrapportage over het EU-Partnerschapsraamwerk. Wat zijn de ervaringen bij de uitvoering van het raamwerk tot nu toe en wat zijn de resultaten? Zijn deze nog van invloed op de inzet van Nederland bij de komende Raad Buitenlandse Zaken? Hoe denkt het kabinet over de intensivering van de inzet ten aanzien van Libië? Wat houdt die intensivering eigenlijk in?

Ten aanzien van een ander Noord-Afrikaans land, namelijk Marokko, vragen de leden van de fractie van de ChristenUnie zich af hoe de samenwerking tussen dit land en de EU verloopt, mede in het licht van de berichtgeving over de Marokkaanse opstelling tot nu toe.²

Irak

Het valt de leden van de PVV-fractie op dat tijdens de RBZ van 19 juni uitvoerig gesproken gaat worden over de toekomstige EU-inzet in Irak. Volgens de agenda zal de EU-steun aan Irak zich gaan richten op een breed aantal onderwerpen. De leden van de PVV-fractie willen graag weten of het hier ook militaire steun betreft? Zijn daar plannen over bekend, liggen daar draaiboeken voor klaar?

De leden van de fractie van GroenLinks vragen in hoeverre de activiteiten die Nederland ontplooit in Irak gecoördineerd zijn met de Europese Unie?

Contraterrorisme

De leden van de fractie van GroenLinks vragen of er een concreet voorstel met betrekking tot contraterrorisme bij de Raad voorligt? In welke landen moet de EU-inzet worden geïntensiveerd volgens de Minister? Informeert de Minister de Europese collega's over de activiteiten binnen de Working Group against Foreign Terrorist Fighters binnen de coalitie tegen IS?

In de brief van de Minister staat dat terrorisme grensoverschrijdend is en onder andere een sterk buitenlands beleid vereist om de dreiging ervan te verminderen. De leden van de SP-fractie begrijpen die opmerking goed, maar hebben ook oog voor de relatie tussen het buitenlands beleid van westerse landen en terroristische aanslagen in en dreiging tegen westerse landen, waar Jeremy Corbyn, de leider van de Labour Party in het Verenigd Koninkrijk, onlangs nog een uitspraak over deed. Kan de Minister nader ingaan op die relatie? Hoe ziet hij die? In hoeverre ziet de Minister het westerse militaire optreden in het Midden-Oosten als reden voor terroristen om aanslagen te plegen, zoals onlangs bijvoorbeeld in Manchester en Londen?

² <http://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2155901-spanje-kan-wel-afgewezen-asielzoekers-uit-marokko-uitzetten.html> en <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/02/22/de-stilzwijgende-migratideal-tussen-marokko-en-spanje-6830568-a1547162>

Onderhandelingen kernwapenverbod

De leden van de PVV-fractie zien met lede ogen aan dat Nederland een activistisch linkse koers heeft ingezet en streeft naar een kernwapenverbod. Deze leden vinden het onbegrijpelijk dat het kabinet zich hiermee van andere NAVO-bondgenoten distantieert. Welk effect denkt het demissionaire kabinet met deze koers te bereiken aangezien er verder geen draagvlak voor een kernwapenverbod is binnen het (nucleaire) NAVO-bondgenootschap? Is deze stellingname schadelijk voor de reputatie van Nederland binnen het bondgenootschap en heeft het gevolgen voor de informatiepositie van onze inlichtingendiensten?

De leden van de D66-fractie zijn van mening dat het aantal kernwapens sterk moet worden teruggedrongen. Het uiteindelijke doel is dat alle kernwapens volledig worden vernietigd en verwijderd. Daarom is handhaving en versterking van de afspraken over non-proliferatie noodzakelijk. De leden van de D66-fractie vinden het daarom heel goed dat Nederland deelneemt aan besprekingen over een verbod op nucleaire wapens. De genoemde leden willen de Minister tevens bedanken dat een Kamerdelegatie welkom is als waarnemer bij de tweede onderhandelingsronde over een verbod op kernwapens. De genoemde leden betreuren het wel dat, ondanks herhaalde verzoeken, de informatievoorziening naar de Kamer over deze onderhandelingen en de Nederlandse positie daarin zeer summier is. In de recente brief van 2 juni jl. schrijft de Minister dat de verdragstekst zoals voorgesteld meerdere onderdelen bevat die niet verenigbaar zijn met Nederlandse uitgangspunten en de NAVO-verplichtingen. Graag ontvangen deze leden een heldere en uitgebreide toelichting om welke onderdelen het gaat en op welke wijze deze niet stroken met Nederlandse uitgangspunten en/of NAVO-verplichtingen. Ook willen de genoemde leden graag weten welke «andere technische en juridische elementen» niet toereikend of aanvaardbaar zijn, zoals de Minister stelt. Daarbij zouden de genoemde leden het op prijs stellen als de Minister enigszins kan toelichten welke verdragstekst Nederland dan wel voor ogen heeft en acceptabel acht, zo ver dat de onderhandelingspositie van Nederland in de VN niet nadelig beïnvloedt.

De leden van de D66-fractie benadrukken nogmaals dat nucleaire ontwapening voor hen een belangrijk onderwerp is en een goede informatievoorziening hierover dus zeer op prijs stellen. Daarom vragen deze leden de Minister om zo spoedig als mogelijk de Kamer uitgebreid te informeren over het verloop en de uitkomsten van de tweede onderhandelingsronde. Daarbij willen deze leden de Minister verzoeken om uitgebreider te rapporteren dan bijvoorbeeld enkel te vermelden dat sommige aspecten van de verdragstekst voor Nederland niet acceptabel zijn. Een dergelijke informatievoorziening doet geen recht aan het belang van het onderwerp. De genoemde leden verwachten van de Minister dat hij de Kamer beter informeert en meeneemt in de voortgang van de onderhandelingen.

De leden van de GroenLinks-fractie steunen de poging om het gebruik, bezit en verwerven van kernwapens illegaal te maken. Het ligt in hun ogen in het verlengde van het verbod op andere inhumane wapens, zoals de verboden op chemische en biologische wapens. Is de Minister het met deze leden eens dat het Non Proliferatie Verdrag niet toereikend is gebleken om het aantal kernwapenmachten te beperken en de regels rondom kernwapens aanscherping behoeven? Is de Minister bereid zich actief en constructief op te stellen tijdens onderhandelingen in New York over de definitieve tekst van het verbod? Acht de Minister het mogelijk dat er een verdrag komt dat Nederland wel kan onderschrijven? Klopt het dat

de NAVO zich in het verleden steeds heeft aangepast aan nieuw internationaal recht, zoals bij het verbod op chemische en biologische wapens? Ziet de Minister de mogelijkheid dat de NAVO zich op termijn aanpast aan een dergelijk verdrag? Heeft de Minister contact met NAVO-bondgenoten over het verdrag? Wordt er druk uitgeoefend op Nederland om geen verdrag te ondertekenen? Van welke zijde?

De leden van de SP-fractie constateren dat deze week bij de Verenigde Naties in New York de tweede en laatste onderhandelingsronde begint voor een verdrag over een verbod op kernwapens. Er ligt inmiddels al een concepttekst, waar maar liefst 132 landen aan hebben gewerkt. Daarin staat onder andere dat het verboden wordt om kernwapens te maken, te gebruiken en in het bezit te hebben. Dat is uiteraard niets minder dan een wereld zonder kernwapens, de global zero, waar ook de Minister voorstander van zegt te zijn. Omdat nucleair wapengekletter weer verontrustend actueel is, stond er vorige week in het NRC Handelsblad een opiniestuk van een bonte verzameling auteurs, waaronder Ko Colijn en Herman Wijffels. Zij zeggen tegen de regering: grijp deze kans om de wereld te verlossen van een levensgevaarlijke erfenis van de Koude Oorlog, waarmee we ons nageslacht niet mogen opzadelen. De leden van de SP-fractie zeggen hen dat na en roepen de Minister op te blijven zoeken naar mogelijkheden om steun te geven aan het verdrag. Kan de Minister daarop reageren? Is de Minister het met deze leden eens dat het aanstaande verdrag verwelkomd dient te worden aangezien er de laatste jaren geen enkele serieuze stap is gezet richting ontwapening? Ziet de Minister, aangezien Nederland als enige NAVO-land deelneemt aan de onderhandelingen, mogelijkheden om een positief effect te hebben op kernwapenstaten die zo'n verdrag niet zien zitten? Is de Minister ook bereid een appreciatie naar de Kamer te sturen van de uiteindelijke verdragstekst die naar verwachting begin volgende maand uit onderhandeld zal zijn?

De leden van de PvdA-fractie constateren dat de VN-resolutie over een kernwapenverbod die een grote meerderheid van landen in 2016 aannam, het begin was van een onomkeerbare stap richting een wereldwijd kernwapenverbod. Ook het jaar 2017 ziet er veelbelovend uit als het gaat om een kernwapenvrije wereld. De deelname van de Nederlandse regering aan de eerste onderhandelingsronde afgelopen maart legde hiervoor een belangrijk fundament. De blijvende uitvoering die Nederland geeft aan de motie-Sjoerdsma c.s. (Kamerstuk 33 783, nr. 19), verwelkomen deze leden dan ook zeer. De concept verdragstekst biedt een sterke basis voor de aanstaande onderhandelingen en voor Nederland in het bijzonder. De Minister benadrukt in zijn brief van 24 maart 2017 (Kamerstuk 33 783, nr. 24) dat een verbodsinstrument zich goed moet verhouden tot andere bestaande instrumenten. Het concept bevestigt het cruciale belang van het Non-Proliferatieverdrag (NPV). En omdat de concepttekst daarnaast de verplichting uit artikel VI van de NPV bekrachtigt, zal het verbodsverdrag geen ondermijnende werking hebben op de NPV. De leden van de PvdA-fractie denken dat dit ook anders valt te lezen: met de voorgestelde verdragstekst wordt juist toegewerkt naar het onderwerp en doel van de NPV om de proliferatie van kernwapens te beëindigen en ontwapening van kernwapens teweeg te brengen. De modernisering van kernwapens vormt een grotere bedreiging voor het NPV dan de onderhandelingen over een verbodsverdrag in VN-verband. Hoe ziet de Minister deze lezing van de verdragstekst? De leden van de PvdA-fractie vragen de Minister of hij zich bij de tweede onderhandelingsronde gaat inzetten voor het (verwerven van) steun aan een verdragstekst die ieder gebruik van kernwapens strijdig verklaart met het humanitair oorlogsrecht. En indien dit het geval is, zou de tekst dan ook het beginsel van onderscheid moeten benoemen? Immers andere wapens die ook

geen onderscheid kunnen maken tussen burgers en strijders, burgerobjecten en militaire doelen zijn op eenzelfde manier expliciet verboden. Nederland heeft in dit verband verschillende verdragen ondertekend en ondersteund, zoals het Landmijnen Verdrag en het Verdrag inzake Clustermunitie. De leden van de PvdA-fractie lezen de concepttekst zo dat het juist het cruciale belang van het Non-Proliferatieverdrag (NPV) bevestigt en dat men de voorgestelde verdragstekst toewerkt naar het onderwerp en doel van de NPV om de proliferatie van kernwapens te beëindigen en ontwapening van kernwapens teweeg te brengen. Kan de Minister zijn argument dat dit conceptverdrag het NPV zou ondermijnen nader onderbouwen?

De leden van de fractie van de Partij voor de Dieren leggen de Minister de volgende vragen en opmerkingen voor:

1. De deelname van Nederland aan de eerste ronde onderhandelingen over het kernwapenverbod werd bijzonder gewaardeerd door de deelnemende landen. Tweederde van de wereld (132 landen) deed mee! Alles wijst ernaar dat een ruime meerderheid van landen geschiedenis zal schrijven door op 7 juli te komen tot een definitieve verdrag van het verbod op kernwapens. Hiermee is het wereldwijde kernwapenverbod een feit. Nederland zou moreel leiderschap moeten tonen en zou moeten horen bij de ruime meerderheid die dit verbod gaat steunen. Onderschrijft de Minister dit uitgangspunt? En zo ja, wil hij dat uitdragen.
2. Nederland is ondertekenaar van het Non Proliferatie Verdrag (NPT). Nederland is dus middels artikel 6 verplicht ter goeder trouw te onderhandelen over (nucleaire) ontwapening. Het concept verdrag dat nu voorligt is een Non Proliferatie Verdrag met één groot verschil: de 5 landen die onder het NPT kernwapens mogen bezitten mogen dat niet langer. En dat lijkt ons een heel goed idee. Want het heeft niet gewerkt. Het is immers niet bij 5 kernwapenstaten gebleven. Tijd om een betere norm te stellen. Is de Minister bereid dit te doen? Steun voor het kernwapenverbod ligt in het verlengde van de wens van Nederland om te komen tot een wereld zonder kernwapens. Het kernwapenverbod is een onmiskenbare stap op weg hiernaartoe. De regering geeft nu aan de huidige concepttekst niet te steunen.
3. In zijn brief geeft de Minister aan niet in te kunnen stemmen met een tekst die «niet strookt met onze NAVO-verplichtingen». Laat er geen misverstand over zijn: Daadwerkelijke steun aan het kernwapenverbod zal *uiteraard* een uitdaging zijn voor Nederland. Ondertekening van het verdrag zou namelijk betekenen dat we met de VS om de tafel moeten zitten om de bilaterale afspraken over de stationering van Amerikaanse kernwapens in Nederland en de nucleaire taak van de Nederlandse luchtmacht te beëindigen. Het is echter van belang om te weten dat steun van een NAVO-land voor het verbod wél mogelijk is. Immers de NAVO heeft zich steeds aangepast aan nieuw internationaal recht, zoals bv het verbod op chemische en biologische wapens. Dat kan nu ook. Is de Minister het met de kern van deze redenering in principe eens: wel en uitdaging, geen harde juridische of anderszins barrières? En is de Minister alsnog bereid zijn standpunt te herzien?
4. Er zijn al NAVO-lidstaten met nationaal beleid dat deelname aan de kernwapenactiviteiten van het bondgenootschap beperkt, *zonder* dat het NAVO-lidmaatschap in de weg staat. NAVO-lidstaten als IJsland, Denemarken en Noorwegen hebben hun havens gesloten voor marineschepen die geschikt zijn om kernwapens te dragen. Denemarken, Noorwegen en Spanje laten geen kernwapens op hun bodem toe in vreedetijd. Nederlandse steun voor het kernwapenverbod zou niet betekenen dat we geen lid meer kunnen zijn van militaire allianties waar staten met kernwapens onderdeel van zijn. Het NAVO-

- lidmaatschap kan dus niet als reden worden genoemd om het kernwapenverbod niet te steunen. Ziet de Minister een dergelijke invulling voor Nederland ook weggelegd? Waarom niet? De NAVO heeft zich steeds aangepast aan nieuw internationaal recht, zoals bv het verbod op chemische en biologische wapens. Dat kan nu ook.
5. Eerder toonde ons land tijdens de onderhandelingen over andere belangrijke ontwapeningsverdragen ook moreel leiderschap: Nederland wordt bijvoorbeeld nog steeds geprezen voor het verbieden van investeringen in clustermunities. Bij dit nieuwe historische verbodsverdrag kunnen we niet achterblijven. Een constructieve en actieve bijdrage aan de onderhandelingen over de definitieve tekst van het kernwapenverbod zal goed passen bij het leiderschap van Nederland op belangrijke ontwapeningsthema's. Is de Minister het eens met deze beeldvorming en wil hij derhalve het standpunt heroverwegen? En *dus* deze rol ook op zich te nemen namens Nederland?
 6. De leden van de fractie van de Partij voor de Dieren hebben begrepen dat de mogelijkheid om Tweede Kamerleden als waarnemer mee te laten gaan naar de onderhandelingen al geruime tijd bekend was. Toch kwam deze mededeling vanuit de kant van de Minister enkele dagen geleden. Kan de Minister aangegeven wat de reden is dat dit zo lang geduurd heeft?

Christenen

Tenslotte verzoeken de leden van de CDA-fractie de Minister met klem om de steeds ernstigere christenvervolging in het Midden-Oosten te adresseren in EU-verband. De christelijke organisaties Open Doors, Served en Middle East Concern hebben op 7 juni jl. het rapport «Understanding the recent movements of Christians leaving Syria and Iraq» (<https://www.opendoors.nl/downloads/Understanding-the-recent-movements-of-Christians-leaving-Syria-and-Iraq.pdf>) uitgebracht. Daaruit blijkt dat sinds het begin van de burgeroorlog in Syrië, in 2011, naar schatting 50 tot 80 procent van de christelijke bevolking in Irak en Syrië naar het buitenland gevlucht is. De komst van Islamitische Staat (IS) was het «kantelpunt» in een al langer bestaande situatie waarin christenen „hun hoop op een veilige en zekere toekomst totaal kwijt waren.» Ook zou er weinig hoop zijn voor christenen die zich elders gevestigd hebben, op terugkeer. Het Midden-Oosten, zo stellen geïnterviewden, is niet langer een thuis voor christenen.

Is de Minister bereid per brief op het rapport te reageren? Herkent hij zich in de hoofdlijnen van het rapport en de aanbevelingen richting de EU, zoals de oproep tot het registreren van religieuze en etnische incidenten en discriminatie? Is de Minister bereid te erkennen dat christenen wereldwijd de meest vervolgdde religieuze groepering zijn? Is hij alsnog bereid te pleiten voor VN-onderzoek? Zo nee, waarom niet? Ziet de Minister in dat de radicale islam de voornaamste ideologische grondoorzaak is van de christenvervolging in het Midden-Oosten – reden waarom ook de Kopten in Egypte bedreigd worden? Is hij bereid de misdrijven tegen christenen door jihadisten te omschrijven als etnische zuiveringen, misdaden tegen de menselijkheid en genocide (door ISIS)?

Relatie met Turkije

De leden van de D66-fractie wijzen er op dat de relatie tussen de EU en Turkije steeds moeizamer wordt. Tijdens het Vragenuur van 13 juni jl. is daar al over gesproken met de Minister, specifiek in relatie tot het oppakken en aanklagen van de voorzitter van Amnesty Turkije. De genoemde leden danken de Minister voor de toezegging om deze kwestie

te bespreken tijdens de Raad Buitenlandse Zaken, evenals zijn toezegging om ook de Minister-President dit aan de orde te laten stellen in de Europese Raad. Kan de Minister in het verslag van de RBZ ook meenemen wat is besloten op dit punt door de RBZ?

De leden van de D66-fractie wijzen er op dat de relatie tussen Turkije en Duitsland steeds verder verslechtert. Dit zal ook consequenties hebben voor de relatie tussen de EU en Turkije. Daarom willen deze leden graag weten hoe de Minister aankijkt tegen het besluit van Duitsland om de militairen die gestationeerd zijn op de Turkse basis Incirlik terug te trekken en te verplaatsen naar Jordanië vanwege het feit dat Duitse parlementariërs niet welkom zijn op de Turkse basis. Staan Nederland en andere EU-landen achter het besluit van Duitsland? Kan de Minister toelichten wat de consequenties zijn van dit besluit, zowel voor de strijd tegen IS als voor de relatie tussen de EU en Turkije?

De leden van de D66-fractie hebben tevens kennis genomen van de aankondiging van een referendum in Iraaks Koerdistan voor onafhankelijkheid op 25 september 2017. Niet alleen de Iraakse overheid zal niet blij zijn met dit referendum, ook vanuit Turkije kan een sterke afwijzende reactie worden verwacht. De genoemde leden vragen de Minister toe te lichten hoe hij dit aanstaande referendum beoordeelt. Wat is zijn reactie hierop? En kan de Minister ook toelichten wat volgens hem de potentiële gevolgen zijn van dit referendum, zo vragen deze leden.

Situatie in Marokko

De leden van de SP-fractie vragen, vanwege de hoge urgentie, naar de ontwikkelingen in Marokko. Tienduizenden demonstranten kwamen, ondanks de hitte en de ramadan, afgelopen weekend bijeen in de Marokkaanse hoofdstad Rabat om te demonstreren. Het was een nationale mars uit solidariteit met de Hirak-beweging, die alweer acht maanden van zich laat horen. Er werd gedemonstreerd voor onder andere gelijke rechten en betere sociale voorzieningen in het noordelijke Rif gebied, en ook tegen corruptie. Maar in plaats van het starten van een serieuze dialoog reageren de Marokkaanse autoriteiten met repressie. Meer dan honderd demonstranten zouden al zijn opgepakt. Amnesty International heeft daar onlangs stevige kritiek op geuit, onder andere omdat er tekenen zijn van mishandeling door de politie. Het is de vrees van de mensenrechtenorganisatie dat de demonstranten worden gearresteerd om niets minder dan vreedzaam protest. Kan de Minister reageren op de ontwikkelingen in Marokko en het optreden van de autoriteiten? Wordt dit optreden veroordeeld? Deelt de Minister de vrees van Amnesty International dat bewust vreedzame demonstranten worden opgepakt? Wordt er aangedrongen op vrijlating van de demonstranten? Ziet de Minister mogelijkheden voor Nederland of de EU om een positieve rol te spelen in dit conflict in Marokko?

De SP-leden vragen de Minister ook te reageren op het recente bericht op NOS.nl dat een Amsterdamse moskee heeft opgeroepen om niet te demonstreren tegen de Marokkaanse overheid. Is er in dit geval sprake van aansturing vanuit het buitenland? Hoe beoordeelt de Minister dit voorval?

De leden van de SP-fractie hebben nog een paar opmerkingen over West Sahara, waar tijdens het vorige debat over de Raad Buitenlandse Zaken ook over is gesproken. Ter discussie stond toen het voorstel van de EU tot uitbreiding van de geografische reikwijdte van twee protocollen bij het EU-Marokko-Associatieakkoord tot de door Marokko bezette Westelijke Sahara. In het verslag van de vorige bijeenkomst van de Raad is daar niets

over terug te lezen. Kan de Minister de Kamerleden bijpraten? Wat is hierover besproken tijdens de Raad Buitenlandse Zaken? Wat is nu de gang van zaken in Brussel? Wanneer volgt besluitvorming op dit punt? Hoe wordt gewaarborgd dat een eventueel besluit in lijn is met het internationaal recht?

Tijdens het vorige debat speelde ook de kwestie van het importeren van grondstoffen uit de door Marokko bezette West Sahara. Concreet ging het om strooizout, wat kennelijk door de Nederlandse Zoutbank is geïmporteerd. De voorganger van deze Minister antwoordde een paar jaar geleden dat Nederland het zakendoen in het gebied van West Sahara ontraadt. De leden van de SP-fractie vragen de Minister aan te geven of dat nog altijd het standpunt van het kabinet is en of dat betekent dat er contact is opgenomen met de importeur in Nederland van het strooizout om deze hierop aan te spreken? Als dat laatste niet het geval is, kan dan worden toegelicht waarom de importeur niet is aangesproken?

Overig

De leden van de D66-fractie maken graag van de gelegenheid gebruik om met de Minister van gedachte te wisselen over de omstreden NGO-wet die zeer recentelijk is aangenomen in Hongarije. De genoemde leden willen graag van de Minister weten hoe hij deze NGO-wet beoordeelt. Tevens vragen deze leden de Minister of hij bereid is dit op te brengen tijdens de aankomende Raad Buitenlandse Zaken en het ongenoegen namens Nederland, eventueel met gelijkgezinde landen in de EU, kenbaar te maken aan de Hongaarse collega.

Eveneens vragen de leden van de D66-fractie aandacht voor de situatie in Egypte. Temeer omdat ook in Egypte recentelijk, namelijk op 24 mei jl., een wet is aangenomen die het functioneren van NGO's flink belemmert. De bewegingsvrijheid voor NGO's in Egypte staat namelijk onder grote druk, wat ook te zien is aan de vele arrestaties van NGO-medewerkers en mensenrechtenactivisten. Tijdens eerdere bijeenkomsten van de RBZ stond Egypte op de agenda. Ditmaal is dit niet het geval. Desondanks vragen de genoemde leden de Minister of hij deze kwestie op de agenda wil zetten en dit punt van de omstreden NGO-wet bespreekbaar wil maken. Wil de Minister zich inzetten voor een sterkere veroordeling van deze wet namens de EU dan nu het geval is? Kan vervolgens ook verslag worden gedaan van de inzet en resultaten op dit punt, zo vragen deze leden.